

זה מחצב מקום חניצה שחוצצים ממנו האזנים, לפי שזה תיקון לארץ כשמסיר ממנה האזנים: שלש מורביות שלש ערימות אזנים הבולטות על הארץ. ואם כבר התחיל לחצוב ממנו לפני השביעית, ופילל ממנו

זה מחצב. אור שחוצצין ממנו אזנים לצנין קרוי מחצב מלשון ואזני מחצב [דשלמה] (מ"ג י"ג). ופעמים שהאור מכוסה בצרף ואין ניכר על פני השדה עד שחופרין ומגלין אותו [שמסירין העפר שעל גציון], וזהו לשון פתיחה. ויש שמגולה מקלמת. וכשלא התחיל לפותחו מערב

עין משפט נר מצוה א מ"י פ"ג מהל' שמיטה ויוצל הל' ו.

רמב"ם דפוס ישן

ה מחצב. מקום בתוך שדהו יחצב ממנו האבנים מפני שהוא יפה לארץ כשמסיר ממנו הסלע: שלש מורביות. שלשה גלים מן האבנים גבוהים על הארץ וכשיחיל לחצוב מהם קודם שביעית ופסל מהם שבעה ועשרים אבן מותר לו לפסול מהם בשביעית וכל זה אם לא נתכוון לתקן שדהו אבל אם נתכוון אסור. ו כשיהיה בגובה הגדר פחות מעשרה טפחים אסור לו להרוס אותו עד היסוד עד שיגיע לארץ, אלא עוקר ממנו אזנים ומניח ממנו פחות מטפח על פני הארץ, והיינו כדי שלא יתקן השדה ויהיה כולו מבוארת:

מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלש שיעורן עשרים ושבעה אבנים: ו גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו שיעור גדר עשרה טפחים

אחת ואחת מן המורביות, שלש אמות אורך [על שלש אמות] רוחב על רום שלש, דהיינו כ"ו אזנים של אמה על אמה לכל מורבית ומורבית. וכן היה דרכן לסדרן

אחת ואחת מן המורביות, שלש אמות אורך [על שלש אמות] רוחב על רום שלש, דהיינו כ"ו אזנים של אמה על אמה לכל מורבית ומורבית. וכן היה דרכן לסדרן

לג' שורות של ג' ג' שהם ט' אזנים, ויש כיוצא בהן שלש שורות סדורות זו על גבול זו דהא קמחי זרום שלש, הרי כאן שלש פעמים בכל אחת, [ונמלאו עשרים ושבעה]. ולכאורה לישנא דמתני משמע כ"ו לג' המורביות. ושמא כל אבן ואבן היתה של אמה על אמה זרום ג' אמות שכן דרך לחצוב בתחלה. וניחא טפי [דלפי שהאזנים ארוכות קרי להו מורביות, מלשון מורביות של תאנה דפרק ז' דתמיד (מ"ג) ומורביות של ערבה דפ' לולב וערבה (סוכה דף מה)]. וטעמא דמתני דלא יפתח, שלא יאמרו לתקן שדהו הוא מתכוין להיות ראוי שדהו לזרעה בשביעית. אי נמי כשחופר לגלות המחצב יאמרו עודר כדי לזרוע. אבל כשיש מקום מגולה שראוי לחצוב [ממנו] כל כך אזנים, מידע ידעי ללזורך אזנים [לצנין קעציד]. ואיכא דשרי בתוספתא (פ"ג) אפילו מתכוין לעשות שדה [כגון] לזורך מוציא שביעית, ולא חיישינן למיחוי כמתקן לזורך שביעית, דכיון דאיכא שיעור מרובה כל כך לא חשו למראית העין, משום דמאן דחוי קאמר לזורך אזנים לצנין קעציד. ועוד פ"ג [לפרש"י] לא יפתח אדם מחצב לתחלה אלא אם כן יש בו זמה שחצב ממנו קודם שביעית כ"ו אזנים, דאילו פחות מכן חשיב השמא כחוצב בתחלה. אבל אין לשון התוספתא משמע כן, דקמחי סיפא סלע שגף על גבי הארץ ואין יוצא ממנו, אם יש בו כשיעור הוא מותר ואם לאו אסור: תניא בתוספתא (פ"ג). לא יפתח אדם מחצב בתחלה²¹ בתוך שדהו עד שיהא בו ג' מורביות שהן ג' על ג' זרום ג'²². זמה דברים אמורים בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה²³ מותר. אמר רשב"ג ד"א בזמן שאינו מתכוין לעשות שדה אבל בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה אפילו כל שהוא אסור²⁴. והך דרייתא קשה טובא דקאמר אפילו דבר מרובה מותר משמע שהיא רבואת, ואדרבה דבר מרובה אית לן להמיר טפי דמוכחא מתני דעד שיהא בו. ושמא משום דדינו של מחצב שלא ליטול כולו, דקמחי סיפא דמתני פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפת, ועל זה קאמר אפי' דבר מרובה שנוטל הכל מותר. וקאת משמע כן [בירושלמי] מדמייתי הך דרייתא²⁶ אמתני דגדר: ו שלש משווי שנים שנים. שיש [בכל] אחת [מהן] משווי ז' בני אדם: הרי אלו ינטלו. כולן, ואפי' הקטנות, דאילו גדולות אפי' אחת²⁸ ואפי' מונחת בצרף, ואפי' ניטלות ג' על הכתף תנן לקמן (מ"ט) דבאות מכל מקום, ולא מיתחוי הכא כמפנה הגדר לעשות מקומו שדה: שיעור גדר י' טפחים. בירושלמי (הל' ד

הערות לר"ש

19 עיין במהרי" קורקוס פ"ב הל' בביאור שיטת הר"ש והרא"ש. 20 כתי' והמהרי" לנדא. ובדפוס: מפרשים. 21 בכ"ז: כתחלה. 22 בהג' הגר"א מוחק מ"לא יפתח" עד "ברום ג". 23 "דבר מרובה" נמחק, ונכתב במקומו: לשון ירושלמי "יותר מכאן" (הג' הגר"א). 24 בהגהות הגר"א נוסף: אמר ר"ב הורי ר' יוסי כהדא תניא לקולא. 26 נ"ב בירושלמי (הגהות הגר"א). 27 הרע"ב. 28 היינו שאינו גדר של עשר (רד"א סופר).

ליקוטים

שיהיה בו, היינו שימצא בו כ"כ אבנים כדמפרש, שאז יתלה הרואה שעושה לצורך האבנים. ומותר לפתוח אפילו בתחלה, היינו אף שלא היה מגולה כלל. אבל בפחות מזה אין דרך לפתוח מחצב עבורם ויאמרו דלתקן שדהו עושה. דומיא דגדר אבנים במשנה דלקמן. ופי' זה מכוון יפה בלשון המשנה. (דש"ש) בר"ש ד"ה מחצב. ויש [לפרש] עוד כצ"ל. (יעב"ץ) ו. במשנה. גדר. קאי גם כן אלא יפתח בו (מ"ה), וקאמר בכאן אפילו בעשר אבנים מותר. (חידושי הגר"א)

פירוש מהר"י בן מלכי צדק

הן י"ב טפחים הא לא קשיא דא"ר יוסי צא חצי טפח לסיטות מיכן, [סיתות] בלע"ז דולטורא, וחצי טפח לסיטות מיכן, וכן (לחבר זה) [לחבריה]², נמצאו ג' נדבכין י' טפחים. [נדבכין]¹, בלע"ז לועאי, 1 כנדצ"ל. 2 הגהת הגר"ז.

פירוש הרא"ש

תוספתא. ד"א בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה אבל אם אינו מתכוין לעשות שדה אפילו דבר מרובה מותר, רשב"ג אומר בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה אפילו כ"ש אסור, והלכה כרבנן. והרמב"ם ז"ל פי' לא יפתח אדם מחצב בשביעית אלא א"כ התחיל לפלל ממנו ערב שביעית עשרים ושבעה אזנים, והא דנקיט לשון פתיחה כי המחצב הוא שיהא לארץ ומכוסה עפר על גציו ונריך לפתוח הארץ קודם שיחצוב, תדע דבתוספתא קמחי כסיפא היה סלע גף על גבי הארץ: ו משווי שנים שנים. שרריך שני אנשים להוציא אחת: הרי אלו ינטלו. כולם. ואפילו הקטנות דאילו הגדולות אפילו אחת אחת ואפי' מונחות בצרף ואפי' ניטלות שלוש על הכתף אמרינן לקמן (מ"ט) דבאות מכל מקום:

שדה אפילו כל שהוא אסור. מחצב. בלע"ז טופרא. ו גדר שיש בו י' אבנים של משווי שנים שנים. פי' שנוטל אדם מהן במשאו ב'. הרי אלו ינטלו. כולן. שיעור גדר י' טפחים. והן ג' נדבכין. [ירושלמי] ורתניא (אהלות פי"ד מ"א) ג' נדבכין

זה מחצב. שדה שיש בה סלעים גדולים ורוצה לחצוב ולהוציאן [לחצוב לעשות שדה ראוי לזריעה, אם יש שם שלש מורביות דהיינו שלש סלעים שיש בכל סלע וסלע שלש על שלש זרום שלש שהם בכל סלע כ"ו אזנים, דג' על ג' זרום ג'] כשתחלקם שמי וערב לג' שורות יהיו ט' אזנים של אמה ומהם יש ג' שורות בגובה, אז יכול לחצוב כולו דכיון שיש בו כ"כ אזנים יאמרו העולם לזורך צנין הוא מוציא ולא לתקן שדהו, ואע"פ שאין רואין אותו צונה צנין בעיר פעמים שאדם צונה צנין קטן בתוך ביתו ונריך לשיעור אזנים הללו, אבל אם המחצב יותר גדול לא [יחצוב] את כולו שיתשדוהו שלתקן שדהו הוא כיון שאין רואין אותו צונה צנין וגם יש בו יותר מדי לצנין קטן שאדם צונה בתוך ביתו:

[מכאן שי"ך לעיל עמוד קצ"א] א. במשנה. וקרובין דברי אלו כו'. קמ"ל טעמא דב"ה דמשום צורך הפרי קשורו. אלא שהולכין אחרי הרוב הרגיל. עי' רפ"ב. ולא נימא דטעמייהו משום סמוכין דסמוך קרא דהג שבועות לקרא לתוספת שביעית [דכתיב] (שמות לד) בחריש ובקציר תשבות, ודרשינן לתוספת שביעית ואח"כ כתיב וחג שבועות תעשה לך. (ראמ"ה)

עין משפט נר מצוה
 ב מיי פ"ג מהלכות שמיטה ויוכל ה' ת. ג מיי פ"ג מהל' שמיטה ויוכל ה' ט. ד מיי פ"ג מהל' שמיטה ויוכל ה' י. ה מיי פ"ג מהלכות שמיטה ויוכל ה' יא.

רמב"ם דפום ישן

ז כבר נתבאר בגמ' בירושל' שרוצה לומר באמרו **זעזעתן המחרישה** שיהיו האבנים ראויין שתזעזע אותן המחרישה אע"פ שלא נודעוזה: גרגר של צרורות. גל מאבנים קטנים וכל זה מבואר על העיקר שיסדנו שאסור לו תיקון שדהו: ח מדרגות. ידוע: וגאיות ידוע וכשיבנה מדרגה על הגאיות ההם וישר אותם לתקן:

הערות לר"ש

29 בהג' הגר"א תיבות "אינו לא" נמחק. 30 בהג' הגר"א תיבות "ולא גדר" נמחק, ונכתב במקומם: תני אמר ר"י בד"א בזמן כו' כנ"ל (במתני' ה', ור"ל דז"ש בירושלמי פחות מיכן מחצב הוא פסקא דמתני'). 31 עיין בר"ש ריש מ"ה בנוגע לגירסת הכ"י ור"ד "מצור" (רד"א סופר). 32 עיין במהר"י קורקוס פ"ב משמיטה ה"י (רד"א סופר). 33 כ"י ובר"י: גאיות. מקום גבוה. [ועל נוסח זה כתב הר"י קורקוס בפ"ב משמיטה ה"א שהוא טעות סופר, וכן היעב"ץ: זה פירוש הפוך].

מיימי הא דתמן צפרק י"ד להלות (מ"א) כמה אמרו הזו מציא את הטומאה בכל שהוא, ציו שגובה [מן הפתח] ג' נדבכין שהן י"ב טפחים. ופריך אמתי' דתמן שיעור גדר עשרה טפחים מה אן קיימין אס כשהיו צ' נדבכין ניתני ח' טפחים, אס כשהיו ג' ניתני שנים עשר טפחים. אמר רבי יוסי [אל] חני טפח לפסיתות מכאן ומאי טפח לפסיתות מכאן וכן לחצריה, נמלאו שלשה נדבכין של עשרה טפחים: פחות מ(י)בן מחצב. ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח מן הסלע צרץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה. וצירושלמי (ס) אמרינן פחות מיכן אינו לא²⁹ מחצב ולא גדר³⁰: במה דברים אמורים. האי ללא יפתח מחצב והאי דגוממו: **מה שהוא רוצה יטול**. ללא מיחוי כמתקן שדה כיון ללא ידידה הוא. ואפילו בשלו נמי

לא מיחוי כמתקן (כיון דהתחיל) [כשהתחיל] מערב שביעית: ז שזעזעתן המחרישה. אמרינן צירושלמי (ה' ה') לא סוף דבר שזעזעתן אלא אפילו מחרישה עמידה לזעזען. ובתוספתא (פ"ג) קמני אבנים המושבות. כלומר שאינם מלורן³¹ השדה מלשון גר ותושב (נלשית כד): של' משוי שנים. שכל אחת [יש] משוי צ' בני אדם: ינמלאו. כולן אגב אותן שנים. ללא מיחוי כמתקן שדה: המסקל. (שמעוני) [שמסקלן] האבנים מן השדה, מלשון סקלו מאבן (ישעיה סג): ומניח את המחטנות הנוגעות בארץ. דכ"י האי גוונא לא מיחוי כמתקן שדה: גרגר של צרורות. גל של אבנים קטנות, מלשון שנים שלשה גרגרים צראש אמיר (סס י): אם יש תחתיהן סלע או קש. לא מיחוי כמתקן, כיון דאין (כל) ³² המקום ראוי לזריעה: ח אין בונין [מדרגות]. מעלות: על פי הגאיות. שלא יחליקו צירידתן לקחת המים שנתקצצו [צעמקן], דלראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית: גאיות. מלשון כל גיא ינשא³³ (ישעיה מ):

פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח בד"א³ מתוך שלו אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אבל אם התחיל בו מערב שביעית מה שהוא רוצה נוטל: ז אבנים שזעזעתן⁴ המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו אם יש בהם שתים⁵ של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו דהמסקל⁶ את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ וכן גרגר⁷ של צרורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ אם יש⁸ תחתיה סלע או קש הרי אלו ינטלו: ח אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקן לשביעית אבל בונה הוא

פירוש מהר"י בן מלכי צדק

מלשון (עזרא ו) נדבכין די אבן גלל תלת[א]. פחות מיכן מחצב. ירושלמי. פחות מיכן אינו לא גדר ולא מחצב ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח הסלע בארץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה. בד"א. שגוממו ולעיל שאמר אינו נוטל [אם]² אינו כ"ז אבנים. בשדה שלו. דאמרי אינשי מתקן שדהו. הוא. אב"ב מתוך של חברו מה שהוא רוצה לייטול יטול. ומתוך שלו נמי בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אב"ב אם וכו'. ז אבנים שזעזעתן המחרישה. גרסינן [בירושלמי] לא סוף דבר שזעזעתן המחרישה אלא אפי' מחרישה עתידה לזעזעתן. ובתוספתא (פ"ג) תניא אבנים תושבות ומחרישה³ מזעזעתן. או שהיו מכוסות בעפר ונתגלו. אלא⁴ תושבות הם. אם יש בהן

פחות מיכן מחצב וי"ב טפחים. אמר רבי יוסי [אל] חני טפח לפסיתות מכאן ומאי טפח לפסיתות מכאן וכן לחצריה, נמלאו שלשה נדבכין של עשרה טפחים: פחות מ(י)בן מחצב. ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח מן הסלע צרץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה. וצירושלמי (ס) אמרינן פחות מיכן אינו לא²⁹ מחצב ולא גדר³⁰: במה דברים אמורים. האי ללא יפתח מחצב והאי דגוממו: **מה שהוא רוצה יטול**. ללא מיחוי כמתקן שדה כיון ללא ידידה הוא. ואפילו בשלו נמי לא מיחוי כמתקן (כיון דהתחיל) [כשהתחיל] מערב שביעית: ז שזעזעתן המחרישה. אמרינן צירושלמי (ה' ה') לא סוף דבר שזעזעתן אלא אפילו מחרישה עמידה לזעזען. ובתוספתא (פ"ג) קמני אבנים המושבות. כלומר שאינם מלורן³¹ השדה מלשון גר ותושב (נלשית כד): של' משוי שנים. שכל אחת [יש] משוי צ' בני אדם: ינמלאו. כולן אגב אותן שנים. ללא מיחוי כמתקן שדה: המסקל. (שמעוני) [שמסקלן] האבנים מן השדה, מלשון סקלו מאבן (ישעיה סג): ומניח את המחטנות הנוגעות בארץ. דכ"י האי גוונא לא מיחוי כמתקן שדה: גרגר של צרורות. גל של אבנים קטנות, מלשון שנים שלשה גרגרים צראש אמיר (סס י): אם יש תחתיהן סלע או קש. לא מיחוי כמתקן, כיון דאין (כל) ³² המקום ראוי לזריעה: ח אין בונין [מדרגות]. מעלות: על פי הגאיות. שלא יחליקו צירידתן לקחת המים שנתקצצו [צעמקן], דלראה כמתקן להשקות בהן שדותיו בשביעית: גאיות. מלשון כל גיא ינשא³³ (ישעיה מ):

ליקוטים

1. במשנה. במה דברים אמורים מתוך כו'. קאי אבי הבבות. (חידושי הגר"א) 2. במשנה. אבנים שזעזעתן כו'. דהנך בבות דלעיל דעתו לקבען בתוך שדהו קודם שביעית וצתה מסירן, נראין כעושה לצורך הארץ, אבל באלו לא היה רצונו לקבען, וכן במכוסות לא ידע מהן. (חידושי הגר"א)

אבנים כו' אם יש בהן שתים כו'. תימה למה יקל כאן יותר מגדר דלעיל דבעינן עשרה. ולכן היה נ"ל דבאמת כאן חמור כיון דהו' במחובר, (עתידי' ד"ה המסקל), ואינו מותר אלא אותן השתים בלבד. וכ"מ לשון הרמב"ם בחבורו פ"ב שבדין גדר כתב (בהל' ז) ורוצה ליטול כל אבניו. ובדין שלפנינו כתב (בהל' ט) מותר ליטול אותן. ואולי גם רבי [מסדר המשנה] כיון לזה דשם אמר שיש בו וכאן אם יש. והוא ידע דרכי הלשון אף שמאנתנו נעלמו (עמ"כ במהדורות בסי' נ"ע ד' קי"א א') אולם מסתפינא מהר"ש שלא הבין כן. (רש"ש)

המסקל. פי' שמסיר מכשולים ותמה על הרמב"ם בחבורו שהשיטו. ובאמת קושיית הירושלמי נפלאה, דהא יש לנו הרבה מה שמותרין בתוספת שביעית ואסורי שביעית עצמה. וכן הר"ש ושנות וליהו לא הביאורו (רש"ש).

פירוש הרא"ש

לשדה מלשון סקלו מאבן: מניח הנוגעות בארץ. וכיון שאינו משליך כולן אינו נראה כמתקן שדהו: גרגר של צרורות. גל של אבנים קטנים מלשון שנים שלשה גרגרים צראש אמיר: אם יש תחתיהן סלע או קש. לא מיחוי כמתקן שדהו כיון שאין המקום ראוי לזריעה: ח גאיות. הם גומות מלשון כל גיא ינשא (ישע' מ), ונתמלאו מים צימות הגשמים ואחר שנתמלאו מים עושים מדרגות לרדת ולעלות לשאוב מים להשקות השדה: מפני שמתקנו. להשקות שדהו בשביעית. וגם צונין גדר קצוי הגיא שלא יכנס שם אדם לקחת

פחות מיכן מחצב. ירושלמי. פחות מיכן אינו לא גדר ולא מחצב ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח הסלע בארץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה. בד"א. שגוממו ולעיל שאמר אינו נוטל [אם]² אינו כ"ז אבנים. בשדה שלו. דאמרי אינשי מתקן שדהו. הוא. אב"ב מתוך של חברו מה שהוא רוצה לייטול יטול. ומתוך שלו נמי בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אב"ב אם וכו'. ז אבנים שזעזעתן המחרישה. גרסינן [בירושלמי] לא סוף דבר שזעזעתן המחרישה אלא אפי' מחרישה עתידה לזעזעתן. ובתוספתא (פ"ג) תניא אבנים תושבות ומחרישה³ מזעזעתן. או שהיו מכוסות בעפר ונתגלו. אלא⁴ תושבות הם. אם יש בהן

1 כנדצ"ל. 2 ר"מ כהנא. 3 בתוספתא כ"י: שהמחרישה. 4 ר"ל אבל תושבותי' הם דהיינו שהמחרישה מזעזעתן (הגר"א). 5 עיין מלאכ"ש.

פחות מיכן מחצב. ירושלמי. פחות מיכן אינו לא גדר ולא מחצב ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח הסלע בארץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה. בד"א. שגוממו ולעיל שאמר אינו נוטל [אם]² אינו כ"ז אבנים. בשדה שלו. דאמרי אינשי מתקן שדהו. הוא. אב"ב מתוך של חברו מה שהוא רוצה לייטול יטול. ומתוך שלו נמי בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אב"ב אם וכו'. ז אבנים שזעזעתן המחרישה. גרסינן [בירושלמי] לא סוף דבר שזעזעתן המחרישה אלא אפי' מחרישה עתידה לזעזעתן. ובתוספתא (פ"ג) תניא אבנים תושבות ומחרישה³ מזעזעתן. או שהיו מכוסות בעפר ונתגלו. אלא⁴ תושבות הם. אם יש בהן